

FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN MİLLİYETÇİLİĞİ

Prof. Dr. Ercüment KURAN*

1890 yılında İstanbul'da doğan Fuad Köprülü Mercan İdadisinden mezun olduktan sonra, 1907'de Hukuk Mektebi'ne kaydoldu. bu okulda okurken *Servet-i Fünun* Dergisi'ne şiirler ve edebi tenkitler yazdı. 1908 Temmuzunda ilan olunan Meşrutiyet ile birlikte Türk gençlerinde uyanan milliyetçilik duygusunun etkisiyle, aynı yılın Aralık ayında kurulan Türk Derneği'ne, daha sonra 1912 Martında çalışmaya başlayan Türk Ocağı'na üye oldu.¹ Balkan savaşında Bulgar ordusunun Çatalca önüne kadar ilerlemesi üzerine, *Türk Yurdu* dergisinin Ocak 1912 tarihli sayısında "Ümid ve Azim" başlıklı bir makale yayımladı. Bunda şöyle diyordu: "Bizi Rumeli'deki son vilâyetimizden sürüp çıkarmak maksadıyla ta pâyitaht kapılarına kadar dayanan barbar Slav orduları henüz Çatalca önünde beklerken ben Türk gençlerine her şeyden evvel ümidten ve azimden bahsetmek istiyorum. Çünkü kemâl-i yeis ile görüyorum ki bu sevgili vatanın genç evlâdları duçar olduğumuz felâketler, musibetler karşısında hergün başlarını bir parça daha indiriyorlar, ümidlerini ve azimlerini hergün bir parça daha gâib ediyorlar... Göğsümüzün, bileklerimizizin, dimağımızın metânetini mâruz olduğumuz musibetler nisbetinde artıralım, ümitsizliği, kalbimizdeki o muzlim düşünceleri terdederek nefsimize itimad edelim; ve sarsılmaz bir iman ile söyleyelim ki Türklük, düşmanlarından mutlaka intikam alacaktır. Eğer bugünün gençleri böyle bir tarz-ı hareket ihtiyar ederek milliyet ve intikam akidelerini yavaş yavaş avam kitlesinin ruhuna sokarlarsa, Slav ordusunun Çatalca önüne gelmesi bizi korkutamaz; hatta böyle bir intibah-ı millîyi mucib olduğu için Türklüğe faidesi bile dokunur...

* H.Ü. Tarih Bölümü, Emekli Profesör.

¹ F.A. Tansel, "Memleketimizin acı kaybı: Prof. Dr. Fuad Köprülü", *T.T.K. Belleten*, C. XXX (1996), s. 621-622.

Sen ey Türk genci, düşmanın mahvetmek istediği mukaddes, şerefli milliyetini kurtarmak ve bir gün ondan mutlaka intikam almak istersen, yorgunluk ve ümitsizlik dakikalarında gözlerini kapa ve ecdâdının ölümlü Asya sahralarından, Altaylardan kopup gelen o hadid ve mukaddes sadasını dinle: “Türk milleti için gece uyumadım; gündüz rahat etmedim, ölünceye kadar çalıştım!”²

Fuad Köprülü II. Balkan Savaşı sırasında, 1912 Martında, Bulgar ordusunun eline geçen Edirne’yi Yarbay Enver Bey’in kumandasındaki askeri kuvvetlerin geri almasından birkaç gün sonra, 25 Temmuz 1913’te, *Türk Yurdu*’nda yayımlanan “Türklük, İslâmlık, Osmanlılık” başlıklı makalesinde de şunları yazdı: “Bugünün maddî ve manevî terakkiyatı, lisanî ve irkî cemaatlerin manevî bir vahdet halini almalarına sebebiyet veriyor. Binaenaleyh katiyen emin olmalıdır ki her nerede bir Arab cemaatı mevcut ise orada Arablık meselesi, her nerede bir Türk kıtası: varsa orada da Türklük meselesi tabiatıyla çıkmış demektir... Din, lisan, ananat itibariyle hemen hemen manevî bir vahdet teşkil eden bir maddî kitle mevcut iken, Türklük meselesi kendi kendisine meydana çıkmış demektir. Türkler arasında henüz tamamiyle millî bir vicdan teşekkül edemediği cihetle, bu Türklük meselesi, şimdilik fiilen değil, fakat hakikaten, maddeten mevcuttur. Lâkin tarihin cereyanlarını çevirmek ve manevî kuvvetlerin istilâsına karşı gelmek için siyasî hududlar ve askerî tedbirler daima âciz kalacak, manasıyla, hakikat ilerleyecektir... Bugünkü Türk milliyetperverleri hiçbir zaman evham ve hayalâta mağlub ve hakâyık-ı hâdisattan bîhaber olmadıkları cihetle, siyasî bir gayeye hâdim değildirlen. Onların en büyük maksadları Osmanlı bayrağı altında şuursuz bir hayat geçiren Türklere millî bir vicdan vermek ve bu suretle İslâm beynelmilliyetine kavî bir unsur idhal etmekle beraber Osmanlı saltanatının mütezelzil istinadgâhlarını yeniden takviye etmektir. Bu maksadın husûlü takdirinde Osmanlı hududu haricinde bize revâbit-ı diniye ve lisanîye ile mânen merbut olan milyonlarca kardeşimiz millî bir vicdan kazanacak, medeniyet ve insaniyet yolunda

---

² Köprülüzade Mehmed Fuad, “Ümid ve Azim”, *Türk Yurdu*, sayı 8(1329), s. 240-247.

ilerlemiş olacaktır”³.

Görülüyor ki, Fuad Köprülü bu yıllarda Türkçülük anlayışında Ziya Gökalp’in etkisinde kalmakla birlikte Osmanlılıktan da kopmamıştır. Cemal Köprülü’ye göre, onda “Tenkid ruhu tamamiyle milli istikamette gelişti. Sanatın sanat için olduğu davasından vazgeçerek, şiiri ve edebiyatı millî gayeler için kullanmak lüzumunu duydu”⁴.

Köprülü 1913 Aralığında İstanbul Darülfünûnu Türk Edebiyatı Tarihi müderrisliğine tayin edildi. Henüz 23 yaşındaydı. Aynı yıl *Bilgi* dergisinde “Türk Edebiyat Tarihinde Usûl” başlıklı makalesi yayımlanmış, 1919’da da “*Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*” adlı eseri basılmıştır⁵.

İlim adamı olarak genç yaşında haklı bir şöhrete erişen Fuad Köprülü I. Dünya savaşında Türkçülüğü savunmaya devam etmiştir. Halide Edip (Adıvar)’ın *Vakit* Gazetesi’nin 30 Haziran 1918 günkü sayısında yayımlanan “Evimize Bakalım: Türkçülüğün Faaliyet Sahası” adlı yazısında 1917’de Rusya’da Bolşevik İhtilâli’nden sonra kurulan bağımsız Azerbaycan devletine İttihat ve Terakki hükûmetinin subay ve memurlar göndermesine karşı çıkarak öncelikle Türkiye’nin hekim, öğretmen ve teknik kadro ihtiyacının sağlanması gerektiğini ileri sürmesine aynı gazetenin 16 Temmuz 1918 tarihli sayısında itiraz etmiştir. “Türkçülüğün Gayesi” başlığını taşıyan bu makalede Köprülü görüşünü şu şekilde açıklamıştır: “Türkçülüğün esası, Osmanlı hududunun ister haricinde ister dahilinde olsun, Türkleri birbirinden hiçbir suretle ayırmamak ve Türk milletinin -mahallî menâfiinin fevkinda- umumî bir menfaati olduğuna inanarak ona çalışmak demektir... Türk âleminin muhtelif yerlerinde -kendi kuvvetlerini yalnız kendi sahasına hasretmek- tarzında muzir bir hodgâmlık zuhur edecek olursa Türkçülerin ilk vazifesi bunun yanlışlığını anlatmak olmalıdır. Bugün İstanbul’dan Kaşgâr’a kadar bütün Türk gençliği düstur olarak şunu kabul etmelidir: Birimiz hepimiz için ve hepimiz birimiz için! Çünkü istikbalin büyük Türk dünyası bundan başka bir suretle kurulamaz”.

³ Köprülüze Mehmed Fuad, “Türklük, İslâmlık, Osmanlılık”, *Türk Yurdu*, sayı 21, (1329), s. 694-495.

⁴ Cemal Köprülü, “Fuad Köprülü’nün ilmi şahsiyeti, Türk kültüründeki rolü ve bazı hatıralar”, *Türk Kültürü*, c. VII (1968-1969), s. 639.

⁵ Tansel, s. 622-625.

Fuad Köprülü 1915 Ocağında felâketle sonuçlanan Sarıkamış faciasından sonra Turancılık'tan vazgeçmiş olan Halide Edip Hanım'ı tenkid etmekte haksızdı. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşı sonunda parçalanması ve Türk Milleti'nin Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde İngiltere ve müttefiklerine karşı başlattığı Milli Mücadele'yi zafere ulaştırarak Türkiye Cumhuriyeti'ni Misak-ı Milli sınırları içinde kurması üzerine o da, Ziya Gökalp gibi, milliyetçilik anlayışını değiştirmiştir. Nitekim Türk Ocakları'nın 1924 Nisanında Ankara'da toplanan kongresinde Hars heyetine seçilmiş, Çağdaşlaşma ve Milliyetçilik hakkında görüşlerini Ocağın 1927 Kurultayı'nda şu sözlerle açıklamıştır: "Bugün Türkiye Cumhuriyeti siyasî ve içtimaî bütün islâhat hareketlerinde başlıca iki büyük prensibe istinad etmektedir ki, bu prensipler ocağın ve ocaklıların eskiden beri hedefini teşkil etmiştir: Asrîlik ve milliyetperverlik... Münevverlerin suurlu bir surette sahip oldukları bu kanaat, yavaş yavaş, geniş halk kitlesi arasında anlaşılmağa başladı. Türkiye'nin lâik cumhuriyet idaresi, işte bu içtimaî zaruretlerin mevlûdudur;... Asrîlik prensibinin hakikî mahiyeti ve gayesi, Türk Milleti'ni her hususta Avrupa'nın müterakki milletleri seviyesine çıkarmaktır. Biz istiyoruz ki siyasî, içtimaî, iktisadî müesseselerimiz Avrupa'nın mümâsil müesseselerinden farksız olsun... Ocaklılar için bu hususda nazar-ı itibara alınması lâzım gelen pek mühim bir nokta daha vardır: Asrîlik perdesi altında gayr-ı millî cereyanlar ihdasına nasıl müsaade edemezsek milliyetperverlik prensibine sığınarak kurun-ı vustanın köhne müesseselerini ve yıkılmış içtimaî anelerini müdafaa etmek isteyenlere de asla müsaade etmemeliyiz... Avrupa'nın milliyetperver demokrat milletleri, umumî medeniyet çerçevesi içinde kendi millî harslarını nasıl gurur ile, kıskançlıkla muhâfaza ediyorlarsa, biz de aynı suretle hareket mecburiyetindeyiz... İslâm medeniyetinin tesiri altında kendi millî harslarına kıymet vermeyen dedelerimizin hareketleriyle, Avrupa medeniyetini ters anlayarak, yine aynı istihkar hissini besleyen zavallılar arasında hiçbir fark yoktur"⁶.

Fuad Köprülü 1932 Temmuzunda Ankara'da toplanan I. Türk

⁶ Köprülüzade Mehmed Fuad, "Ocaklının vazifesi", *Türk Yurdu*, sayı 29 (1927), s. 435-437.

Tarih Kongresi'ne katılmış ve Türk Tarih Tezi'nin aşırılıklarına karşı çıkmıştır. Bu arada Âfet İnan'ın "Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde" başlıklı tebliğini tenkid ederek kaynakların genel olarak yetersiz olduğunu, belgelerin tarihi devirlere ait olması sebebiyle şimdilik söz konusu tezin tarih öncesine dayandırılması mümkün olmadığını söylemiştir⁷ Köprülü'nün Kongre'deki tutumuna dair Büşra Ersanlı Behar'ın verdiği hüküm doğrudur: "Birinci Tarih Kongresi'nde tarih bilimine duyduğu saygısı nedeniyle ortaya koyduğu muhalefeti oldukça zayıf kalmış, kısmen anlaşılmamış, kısmen de tek-parti iktidarının kurbanı olmuştur"⁸

Fuad Köprülü, Tarih Tezi'ne muhalefetine rağmen, Atatürk ile iyi ilişkilerini sürdürmüştür. Böylece 1935'te Kars milletvekili seçildiği gibi, 1936 Temmuzundan itibaren 1941 Ağustosuna kadar Ankara Halkevi tarafından yayımlanan *Ülkü Dergisi*'nin yayım işleri müdürlüğünü yapmış, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile Mülkiye Mektebi'nde kürsü işgal etmiştir⁹.

Onun Türk milliyetçilik anlayışında son merhale Rus tarihçisi W. Barthold'un *İslâm Medeniyeti Tarihi* çevirisinin Başlangıcı'na yazdığı şu cümlelerde ifade edilmiştir: "Her nasyonalizm'in tarihi tetkik edilince, ilk devrelerde milli tarihin romantik bir telakkıyesine tesadüf olunur; ve tarih tetkiklerinin ehemmiyet kazanmasında ve genişlemesinde bu psikolojik halmenin büyük bir faydası da olur... Beni, otuz sene evvel, milli tarih araştırmalarına sevkeden ve -insanı ümitsizliğe ve atâlete düşürecek- maddi ve manevi bin türlü manialara karşı bu yoldan ayırmayan biricik âmilin de, bu psikolojik hamle olduğunu itiraf etmeliyim... Ben ilime, ve insanlığın iyiye, doğruya gittiğine inananlardanım; bundan otuz sene evvel olduğu gibi bugün de insanıyetçi Türk nasyonalizminin heyecanını kalbimde ve kafamda taşıyorum. Lâkin, tarihi realiteyi ararken, her şeyden evvel ilmi bir hakıykatın hizmetkârı olduğumu unutamam... Türk Milleti'nin cihan tarihindeki büyük rolünü bugünkü ilim zihniyetiyle objektif olarak ortaya

⁷ *Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Müzakere zabıtları*, İstanbul, 1932, s. 42-44.

⁸ Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih*, İstanbul, 1932, s. 135.

⁹ Tansel, s. 623-624.

koyabildiğimiz zaman, dünya ilim âleminin bunu kolaylıkla kabul edeceği ne kadar muhakkak ise, bunun Türk Milleti'ne en büyük bir hizmet olacağı da o derece kat'îdir"¹⁰.

Sonuç olarak denebilir ki, Köprülü'nün milliyetçilik anlayışı 1910'lu yılların başlarından 1940'a kadar otuz yıl zarfında Osmanlılık-Turancılık-Türkçülük safhalarından geçerek ilim alanında Türklüğe hizmette karar kılmıştır. Yetiştirdiği öğrenciler onun yolunda çalışmalarını sürdürmüşlerdir; onların öğrencileri de aynı yolda devam etmektedirler.

---

¹⁰ W. Barthold, *İslâm medeniyeti tarihi*, İstanbul, 1940, s. XXXVI-XXXIX.